«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ жанындағы медицина колледжі

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

ТЕОРИЯЛЫҚ САБАҚҚА АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК ӨҢДЕУ

Пән коды: ӘЕП 01
Пәні: «Денсаулық сақтаудағы кәсіби қызметті құқықтық қамтамасыз ету және экономика негіздері»
Мамандығы: 09110200 «Ортопедиялық стоматология»
Біліктілігі: 4S09110201 «Тіс технигі»
Оқу сағатының/кредиттің көлемі: 24/1
Теория: 24 с.
Курс: 2
Семестр: 1.
Бақылау түрі: с/сынақ.

Шымкент, 2025 ж.

«Жалпы білім беретін пәндер» кафедрасының мәжілісінде каралды.

Хаттама № 1 «27» 08 2025 ж.

Кафедра меңгерушісі: _____ А.Т. Сатаев

№1- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Экономикалық теорияның пәні мен әдістері. Қоғамдық өндіріс және оның құрылымы

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Экономикалық теорияның ғылым ретінде қалыптасу ерекшеліктерін, оның зерттеу пәні мен әдістерін түсіндіру; Қоғамдық өндірістің құрылымы, элементтері мен деңгейлерін меңгерту; Экономикалық ойлау қабілеттерін қалыптастыру.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Экономикалық теорияның негізгі даму кезеңдері.
2. Экономикалық теорияның пәні, қызметтері және таным әдістері.
3. Экономикалық ресурстар және өндіріс факторлары.

Экономикалық қатынас өмір қажеттілігінен туады. Ежелгі дүниедегі экономикалық кейбір құбылыстар мен процестер Египет, Қытай, Үндістан, Греция (Ксенофонт, Платон, Аристотель т.б.) ойшылдарының еңбектерінде қарастырылды. Алғашқы рет «Экономия»- («ойкономия» грек тілінде шаруашылық туралы заң деген ұғымды білдіреді) термині біздің дәуірімізге дейін III-ші ғасырда ертедегі грек ойшылдары Ксенофонт (б.д.д. 430-355 ж.ж.) және Аристотель (б.д.д 384-322 ж.ж.) еңбектерінде пайда болды. Бірақ ерте дүниеде, орта ғасырларда экономикалық ой-пікір ғылым болып қалыптаспады. Оның себебі ол заманда тауар-ақша, нарық, сауда дамымады, шаруашылық негізінен тұйық натуралды-заттай жүргізілді.

Экономикалық теорияның пәні нарықтық шаруашылықты талдау. Нарық тиімділік проблемасын шешеді: яғни шектеулі ресурстарды пайдалана отырып, шексіз қоғам қажеттіліктерін жоғары дәрежеде қамтамасыз ету.

Экономикалық теория материалдық игіліктерді өз қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатымен, оларды пайдалану үшін бәсекелестік туғызатын жағдайда, шектеулі ресурстар мен өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну кезеңіндегі адамдар мен топтардың әрекетін зерттейтін қоғамдық ғылым.

Экономикалық теория тиімді шаруашылық жүргізу заңдары мен шаруашылық жүргізуші тұлғалардың әр түрлі тарихи кезеңдердегі іс-әрекеттерінің мәнін зерттейді.

Индукция жеке оқиға, құбылыстардан логика арқылы жалпы қағидалар, принциптер шығарады. ***Дедукцияда*** керісінше, жалпы қағидалар негізінде экономикалық обьектілердің, процестердің кейбір жеке алынған ерекшеліктері сипатталады. ***Тарихи*** және ***логикалық*** танудың бірлігі экономикалық ғылымда орын алады.

Тарихи әдіс құбылыстардың пайда болып, дамып және бірінің орнын бірі басқанын тізбекті түрде талдауға жәрдемдеседі.

Логикалық (теориялық) тәсіл осы тарихи құбылыстардың тарихи жолының дәлме-дәл көрінісі емес. Ол зерттелініп отырған құбылыстың мәнін ұғыну мен олардың болмашы қасиеттерінен жорамал түрде таза зерттеуді көздейді. Соның нәтижесінде бұл құбылыс жайында ғылыми түсінік пайда болады.

Математикалық модельдер, графиктер мен математикалық теңдеулер көмегімен бейнеленеді.

Экономикалық теория үш негізгі қызметтерді атқарады: танымдық, методологиялық және практикалық.

Еңбек дегеніміз - мақсатқа сай атқарылған қызмет, адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас процесі. Еңбек-бұл адамның саналы әрекеті.Оның басты ерекшелігі-алдын ала ойланып істелінеді, мақсаты іс-қимыл, белгілі бір нәтижеге жету көзделінеді. Еңбек ете отырып адам жұмыс күшін жұмсайды. Жұмыс күші – адамның еңбекке деген қабілеттілігі.

Еңбек заты –адамның дайын өнім өндіру мақсатында өз еңбегі арқылы әсер ететін зат. Олардың екі түрі бар: а) табиғи-руда, көмір, мұнай т.б. ә) белгілі бір табиғи процестен, өңдеуден өткен шикізат, материал т.б.

Еңбек құралдары-бұл адамның еңбек затына әсер ететін қаруы. Еңбек құралдары бірнеше түрге бөлінеді: а) аспаптар, машина, механизмдер; ә) өндірістің ыдыс жүйесі (құбырлар, бөшкелер, сауыттар т.б); б) өндірістік обьектілер, (өндірістік үйлер, құбылыстар, жолдар т.б.) в) жер; г) химиялық, ядролық реакциялар.

Өндіргіш күштер дегеніміз - бұл қоғамдық өндірістің жеке (жұмысшы күші) және заттық (өндіріс құрал-жабдықтары) факторларының өзара әрекеті, адам мен табиғат қатынасының шешуші, белсенді элементтері.

Экономикалық қатынастар-бұл адамдар арасында қызметтер мен материалдарды, рухани игіліктерді өндіру, бөлу, айырбастау мен тұтыну процесінде пайда болатын қатынастар. Экономикалық қатынастардың сипаты өндіріс құрал-жабдықтарына меншік формасымен анықталады, бұны ***экономикалық базис*** деп атаймыз.

Экономиканың қозғаушы күші-қажеттіліктер. ***Қажеттілік дегеніміз*** - бұл жеке тұлғаның немесе қоғамның өз өмір жағдайын немесе дамуын қалыпты деңгейде жүргізуге қажет қандай да бір нәрсеге деген талабы. Қажеттіліктер адамдар, фирма, мемлекет қажеттіліктері болып бөлінеді.

Адамдар қажеттіліктері үш топқа бөлінеді: материалдық, рухани, әлеуметтік.

Материалдық қажеттіліктер үш топқа бөлінеді:

- қажетті заттар: тамақ, киім, тұрғын үй т.б.
- сәулетті заттар: яхталар, норка тондар, зергерлік бұйымдар т.б.
- қызметтер: автомобиль жөндеу, заңгерден кеңес алу, білім беру, денсаулық сақтау және т.б.

Материалдық қажеттіліктер қатарына фирмалар мен мемлекеттік ғимараттар, құрылыстар, көлік, мектеп, аурухана соғу және басқаларға деген сұраныстарын жатқызамыз.

Рухани қажеттіліктер ғылыммен, өнермен шұғылдану, білім алу, адамгершілікті жетілдіру және т.б. жағдайларда қанағаттандырылады.

Әлеуметтік қажеттіліктер қоғамда көптеген адамдардың бірге өмір сүруі мен ынтымақтасуы қажеттігіне байланысты.

Қоғамның материалдық қажеттіліктері шексіз, яғни тауарлар мен қызметтерге деген материалдық қажеттіліктерді толық деңгейде қамтамасыз ету мүмкін емес. Аталған шексіз материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қолданылатын экономикалық ресурстар шектеулі.

Экономикалық ресурстар 4 топқа бөлінеді:

1. Жер
2. Капитал
3. Еңбек
4. Кәсіпкерлік қабілет.

"Жер" ресурсына табиғаттың берген сыйлары табиғи ресурстарды жатқызады. Әлемде табиғи ресурстарға аса бай елдерде бар. Оларға Ресей, Қазақстан, АҚШ, Қытайды жатқызуға болады. "Жер" категориясына егістік жер, орман, мұнай мен минералдар қазбасы, су ресурстары жатады.

"Капитал" немесе инвестициялық ресурстар өндірісте қолданылатын өндіріс құрал-жабдықтарын: машина, құралдар, инструменттер, ғимараттар және т.б. қамтиды.

"Еңбек" бұл адамның өзіндік дене, интеллектуалдық және рухани күш-қуатын жұмсау процесі, яғни жұмыс күшін тұтыну процесі (әрбір адамның) жұмыс күші немесе еңбекке қабілеті болады. Еңбек жұмыс күшін тұтынуды білдіреді.

"Кәсіпкер" нарықтық экономиканың қозғаушы күші. Ол жер, капитал, еңбек ресурстарын, тауарлар мен қызметтер өндіру процесінде қолдана отырып, экономикалық тәуекелге бас ұрған іскер адам.

Барлық экономикалық ресурстар сирек немесе шектеулі санда ғана болады. Қоғамның барлық материалдық қажеттіліктері шексіз.

Экономикалық теория – қоғамның шексіз қажеттіліктерін жоғары дәрежеде қамтамасыз ететін сирек ресурстарды тиімді пайдалану проблемаларын зерттейтін қоғамдық ғылым. Экономикалық теория- сирек ресурстарды тиімді қолдану туралы ғылым.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

1. "Экономикалық ресурстар" және "Өндіріс факторлары" түсініктері бір-бірімен қалай қатынасады?
2. Ресурстар шектеулілігінің салыстырмалы сипатын қалай дәлелдеуге болады?
3. "Қоғамдық экономикалық формация" және "Өндіріс тәсілі" түсініктері қалай қатынасқа түседі?
4. Экономикалық теорияның қоғамдық ғылымдар жүйесіндегі орны неде?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№2- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Экономикалық институттар: меншік және кәсіпкерлік

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Білім алушыларды меншік және кәсіпкерлік түсініктерімен, оның нысандары және нарықтық экономикада меншіктің көп түрлерінің қажеттілігімен таныстыру.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1.Меншіктің экономикалық және құқықтық мазмұны. Меншік субъектілері және объектілері. Меншік типтері және нысандары.

2.Қазақстан Республикасында меншіктің әртүрлі формаларының қалыптасуы. Мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру саясаты.

3. Кәсіпкерлік түсінігі және оның дамуының алғы шарттары.

4. Кәсіпорынның негізгі ұйымдық-құқықтық нысандары.

Қоғам өмірінде меншікке байланысты қатынастар әрқашан маңызды рөл атқарған. Меншік – қоғамдық құрылыстың экономикалық негізі – қоғамдық бастаулардың негізіне жатады. Экономикалық мағынасында меншік бүкіл шаруашылық процесін қамтып, пайдалы игіліктер мен қызметтерді өндіру, бөлу, айырбастау мен тұтыну қатынастарын білдіреді.

Меншік – бұл зат емес, заттарға байланысты туындайтын қатынас. Меншік дегеніміз - өндіріс құрал-жабдықтарын және өндірілген өнімдерді иемденуге байланысты адамдар арасында туындайтын қоғамдық қатынастар. Ол адам және заттың арасындағы қарым-қатынас емес, адамдар арасындағы қатынастар болып табылады.

Меншік қатынастары: а) иемдену; б) материалдық ресурстарды тиімді пайдалану; в) оларды жүзеге асырудың экономикалық сипатын анықтау процесіндегі қарым-қатынастарды қамтиды.

Иемдену – адамдар арасындағы экономикалық байланыстарды бейнелейді. Егер олар мына зат менікі десе, онда бұл жай қалыптасып үлгерген шаруашылық байланыстарын сипаттайды және бұл мүлікті кімнің иемденуге құқығы бар, ал кімнің құқығы жоқ екендігін көрсетеді.

Иемденуге қарама-қарсы ұғым – иелігінен айрылу. Иемдену ұғымы – қоғамның бір бөлігі құрал-жабдықтарды өз иелігіне алып, басқа адамдардың тіршілік ету көзінен айыру дегенді білдіреді.

Көптеген жағдайда құрал-жабдық иелері өздері өндіріс процесімен айналыспайды. Ол белгілі бір шартқа сәйкес өз заттарын басқа біреуге пайдалануға (жалға) береді. Бұл жағдайда меншік иесі және кәсіпкерлер арасында мүлікті шаруашылық түрінде пайдалану қарым-қатынастары туындайды. Сөйтіп кәсіпкер басқа біреудің меншігіне қожалық етуге және оны

пайдалануға уақытша заңдық құқық алады. Меншікті экономикалық тұрғыдан өткізу меншік иесіне табыс әкеледі дегенді білдіреді.

Сонымен, меншік – бұл адамдар арасындағы өндіріс факторлары мен нәтижелерін иемденуге байланысты объективті қатынастар жүйесі.

Меншік субъектісі – меншік қатынастарының белсенді жағы. Олар меншік объектісін иемденетін, оған билік ететін және пайдаланатын адамдар.

Меншік объектілері – жер, табиғат байлығы, мүлік, бағалы қағаздар, өндіріс құралдары, ақша, интеллект, жұмыс күші.

Меншік типтері және нысандары.

Адамзат қоғамының тарихи даму барысында құрал-жабдық меншіктерінің әртүрлі формалары белгілі. Алдымен олардың біріне – бірі қарсы: жалпы және жеке меншік деп аталатын екі типі бар.

Жалпы меншік – ұжым ретінде бірлескен адамдарға берілген құрал-жабдықтар, яғни бұл – олардың барлығына ортақ меншік деген сөз.

Мұндай иеленушілік әр түрлі қоғамдарға тән. Ол - алғашқы қауымдық қоғамның даму кезеңінде: рулық, тайпалық, отбасы меншігі деп бөлінген. Бұрынғы КСРО елінде жалпы меншік мемлекеттік меншік нысанасында көрініс алады.

Жеке меншік – жеке адамдардың өндірістің заттық факторларына және оның нәтижесіне өз меншігі ретінде қарауы. Оның өз еңбегіне негізделген және өзгенің еңбегіне негізделген екі түрі бар.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.
2. Мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру процесінің мәні неде?
3. Дамыған елдердегі жекешелендірудің өтпелі экономикадағы ерекшелігі қандай?
4. Нарықтық экономикада меншік қатынастарының көп түрлілігінің қажеттілігі неде?
5. "Көп деңгейлі кәсіпкерлік" терминін қалай түсінесіз? Өтпелі экономикада оны қалыптастыруда қандай мәселелер болуы мүмкін?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№3- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Қоғамдық шаруашылықтың нысандары. Тауарлы өндіріс. Ақша

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Қоғамдық шаруашылықтың негізгі нысандарын (табиғи шаруашылық, тауарлы шаруашылық) түсіндіру; Тауарлы өндірістің мәні, ерекшеліктері мен заңдылықтарын меңгерту; Ақшаның пайда болуы, оның мәні мен қызметтері туралы білім қалыптастыру.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Мемлекеттің ақша-несие саясаты
2. Ақша реформалары
3. Несие-банк жүйесінің құрылымы

Мемлекеттің ақша-несие саясаты

Қандай бір қоғамда болмасын, ақшаның қажеттілігі тауар өндірісі мен тауар айналымынан туындайды. **Ақша** - бұл жалпылама эквиваленттік рөл атқаратын ерекше тауар. Кез келген тауар өзінің құнын ақшамен көрсетеді.

Жалпы мемлекеттік заңдармен реттелген елдегі ақша айналысын ұйымдастыру ақша жүйесі болып саналады.

Ақша жүйесінің элементтеріне жататындар:

1. Ақша бірлігі. Бұл тауар бағасын анықтап өлшеу үшін қолданылады. Қазақстанда – теңге.
2. Баға масштабы. Бұл мемлекет анықтаған ұлттық қағаз ақша данасының металға бағаланған салмақ мөлшері.
3. Ақша түрлері. Бұған жататындар: мемлекет шағаратын банкноттар, монеталар, қазыналық билеттер.
4. Эмиссиялық жүйе – айырбасқа арнап заңды түрде ақша мен құнды қағаздар шығару тәртібі.
5. Ақша жүйесінің институттары – ақша айналымын реттеп отыратын мемлекеттік және мемлекеттік емес мекемелер.
6. Валюталық паритет – екі валюта арасындағы шекті қатынасты білдіреді.

Ақша түрлеріне байланысты айналыс жүйесі 2 типке бөлінеді:

- металл ақшаның айналыс жүйесі – айналыста алтын және күміс монеталар жүреді, несие ақшалар металл- ақшаға еркін айырбасталады.
- Несие және қағаз ақшаның айналыс жүйесі.

Бұл жүйеде айналыстан алтын шығарылады.

Қазіргі кезеңде ақша өз айналысында қолма-қолдан қолма-қолсыз ақшаға және керісінше өтеді.

Ақша массасы дегеніміз халық шаруашылығындағы тауарлар мен қызметтің айналымын қамтамасыз ететін сатып алу мен төлемдердің жиынтығы.

Төмендегі *принциптер* бойынша несие- қарызға берілген ақшалар мен тауарлар:

1. Несиені қайтару прнциптері – белгіленген уақытта алынған құралдарды пайдаланғаннан кейін қайтару қажет болады.
2. Мерзімдік принцип – келісімшарт бойынша белгіленген уақытта қайтару.
3. Төлем приципі – несиені пайдаланғаны үшін ақы төлеу.
4. Материалдық қамтамасыз ету – қарыз алушы өзінің міндеттемесін бұзғанда қарыз берушінің мүддесін қамтамасыз етуді қорғау қажеттілігі.
5. Несиенің дифференциалды сипаттамасы - әртүрлі қарыз алушыларға ыңғайлы бапты несие бөлу.

Несиелік жүйенің негізгі элементтері:

I Орталық (эмиссиялық банк)

II. Банктік жүйе:

- коммерциялық банктер
- жинақ банктері,
- инвестициялық банктер,
- ипотекалық банктер,
- басқа да мамандандырылған банктер.

III. Сақтандыру ұйымдары:

- сақтандыру компаниялары,
- зейнетақы қорлары.

IY. Мамандандырылған банктік емес несие қаржылық институттар:

- инвестициялық компаниялар,
- қаржылық компаниялар,
- қайырымдылық қорлары және т.б.

Банк – уақытша басы бос ақшаларды жинақтап, оларды пайыз алу арқылы қарызға (несие) беретін негізгі экономикалық институт.

Банктердің функциялары:

1. Есеп айырысу мен несие беруде делдалдық қызмет атқару.
2. Ақшалай табыстар мен жинақтардың бір бөлігін капиталға айналдыру.
3. Айналымға несие құралдарын шығару (вексель, чек, банкнот)

ҚР Ұлттық банктің қызметтері мен міндеттері:

- мемлекеттер және коммерциялық банктермен белгілі бір келісім әрекет жүргізетін заңды тұлға;
- Қазақстан республикасының ақша несие жүйесін басқару;
- Қазақстан республикасы Ұлттық валютасының сыртқы және ішкі тұрақтылығын сақтау;
- Банктік есеп-шот және валюталық қарым-қатынастар жасау;
- Ақша, несие және банк жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету;
- Ақша мен мемлекеттік құнды қағаздардың эмиссиясын жүргізу;
- Қазақстан республикасының Үкімет кепілдігі бойынша ішкі және сыртқы қарыздарды өтеу;

- Коммерциялық банктермен несиелік жүйенің басқа мекемелерінің іс-әрекеттеріне бақылау жүргізу;
- Ұлттық банктің Қазақстан республикасы мүддесін әлемдік нарықта көрсетуі.

Екінші дәрежедегі банктердің қызметтері:

- Салымдар жинап, несие беру;
- Есеп айырысу операциялары және есеп шот жүргізу;
- Валюта және бағалы қағаздар мен операциялар жүргізу;
- Несие беруде делдалдық қызмет атқару;
- Ломбардтық және сейфтік операциялар жүргізу және т.б.

Екінші дәрежедегі ең ірі банктер:
«Казкоммерцбанк», «Халықтық банк» және т.б.

Мемлекеттің ақша-несие саясатының мақсаттары:

- өндіріс көлемін өсіру;
- толық жұмысбастылық;
- инфляцияны төмендету.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№4- сабақ.
5.1.Сабақтың тақырыбы: Экономикалық институттар: меншік және кәсіпкерлік
Сағат саны: 90 мин
Сабақ түрі: теория
5.2. Сабақтың мақсаты: Білім алушыларды меншік және кәсіпкерлік түсініктерімен, оның нысандары және нарықтық экономикада меншіктің көп түрлерінің қажеттілігімен таныстыру.
1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.
а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.
Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин
а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;
ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;
г) Үй тапсырмасын қорытындылау.
5.3. Дәріс тезистері:
3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин
1.Меншіктің экономикалық және құқықтық мазмұны. Меншік субъектілері және объектілері. Меншік типтері және нысандары.
2.Қазақстан Республикасында меншіктің әртүрлі формаларының қалыптасуы. Мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру саясаты.
3. Кәсіпкерлік түсінігі және оның дамуының алғы шарттары.
4. Кәсіпорынның негізгі ұйымдық-құқықтық нысандары.

Қоғам өмірінде меншікке байланысты қатынастар әрқашан маңызды рөл атқарған. Меншік – қоғамдық құрылыстың экономикалық негізі – қоғамдық бастаулардың негізіне жатады. Экономикалық мағынасында меншік бүкіл шаруашылық процесін қамтып, пайдалы игіліктер мен қызметтерді өндіру, бөлу, айырбастау мен тұтыну қатынастарын білдіреді.

Меншік – бұл зат емес, заттарға байланысты туындайтын қатынас. Меншік дегеніміз - өндіріс құрал-жабдықтарын және өндірілген өнімдерді иемденуге байланысты адамдар арасында туындайтын қоғамдық қатынастар. Ол адам және заттың арасындағы қарым-қатынас емес, адамдар арасындағы қатынастар болып табылады.

Меншік қатынастары: а) иемдену; б) материалдық ресурстарды тиімді пайдалану; в) оларды жүзеге асырудың экономикалық сипатын анықтау процесіндегі қарым-қатынастарды қамтиды.

Иемдену – адамдар арасындағы экономикалық байланыстарды бейнелейді. Егер олар мына зат менікі десе, онда бұл жай қалыптасып үлгерген шаруашылық байланыстарын сипаттайды және бұл мүлікті кімнің иемденуге құқығы бар, ал кімнің құқығы жоқ екендігін көрсетеді.

Иемденуге қарама-қарсы ұғым – иелігінен айрылу. Иемдену ұғымы – қоғамның бір бөлігі құрал-жабдықтарды өз иелігіне алып, басқа адамдардың тіршілік ету көзінен айыру дегенді білдіреді.

Көптеген жағдайда құрал-жабдық иелері өздері өндіріс процесімен айналыспайды. Ол белгілі бір шартқа сәйкес өз заттарын басқа біреуге пайдалануға (жалға) береді. Бұл жағдайда меншік иесі және кәсіпкерлер арасында мүлікті шаруашылық түрінде пайдалану қарым-қатынастары туындайды. Сөйтіп кәсіпкер басқа біреудің меншігіне қожалық етуге және оны

пайдалануға уақытша заңдық құқық алады. Меншікті экономикалық тұрғыдан өткізу меншік иесіне табыс әкеледі дегенді білдіреді.

Сонымен, меншік – бұл адамдар арасындағы өндіріс факторлары мен нәтижелерін иемденуге байланысты объективті қатынастар жүйесі.

Меншік субъектісі – меншік қатынастарының белсенді жағы. Олар меншік объектісін иемденетін, оған билік ететін және пайдаланатын адамдар.

Меншік объектілері – жер, табиғат байлығы, мүлік, бағалы қағаздар, өндіріс құралдары, ақша, интеллект, жұмыс күші.

Меншік типтері және нысандары.

Адамзат қоғамының тарихи даму барысында құрал-жабдық меншіктерінің әртүрлі формалары белгілі. Алдымен олардың біріне – бірі қарсы: жалпы және жеке меншік деп аталатын екі типі бар.

Жалпы меншік – ұжым ретінде бірлескен адамдарға берілген құрал-жабдықтар, яғни бұл – олардың барлығына ортақ меншік деген сөз.

Мұндай иеленушілік әр түрлі қоғамдарға тән. Ол - алғашқы қауымдық қоғамның даму кезеңінде: рулық, тайпалық, отбасы меншігі деп бөлінген. Бұрынғы КСРО елінде жалпы меншік мемлекеттік меншік нысанасында көрініс алады.

Жеке меншік – жеке адамдардың өндірістің заттық факторларына және оның нәтижесіне өз меншігі ретінде қарауы. Оның өз еңбегіне негізделген және өзгенің еңбегіне негізделген екі түрі бар.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

1. Мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру процесінің мәні неде?
2. Дамыған елдердегі жекешелендірудің өтпелі экономикадағы ерекшелігі қандай?
3. Нарықтық экономикада меншік қатынастарының көп түрлілігінің қажеттілігі неде?
4. "Көп деңгейлі кәсіпкерлік" терминін қалай түсінесіз? Өтпелі экономикада оны қалыптастыруда қандай мәселелер болуы мүмкін?
5. Жеке кәсіпкерліктің негізгі ерекшеліктерін атаңыз?
6. Ашық және жабық акционерлік қоғамның айырмашылығы не?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№5- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Жүйе ретіндегі. Ұлттық экономика. Экономикалық тепе-теңдік және экономикалық өсу

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Макроэкономика, ұлттық экономика түсініктерімен, макроэкономикалық көрсеткіштерді есептеу әдістерімен, ұлттық байлық құрылымымен таныстыру.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1.Ұлттық экономика түсінігі, оның құрылымы және мақсаттары.

2.Қоғамдық өндірістің нәтижелері және оның жалпы ұлттық өнім көрсеткішінде (ЖҰӨ) көрінісі.

3.Макроэкономикалық көрсеткіштер: таза ұлттық өнім, ұлттық табыс, жеке табыс.

4.Ұлттық байлық.

Ұлттық экономика құрылымын қарастыруды қоғамдық өндіріс құрылымы түсінігін анықтаудан бастаған жөн. Қоғамдық өндіріс құрылымы деп отырғанымыз, сол мерзімде экономикада әр қилы факторлар ықпалымен, қоғамдық еңбек бөлінісі мен қоғамдық ұдайы өндіріс пропорцияларын сипаттайтын салалардың арақатынасы.

Ұлттық экономика бірнеше ірі өрістерден тұрады: материалдық, материалдық емес өндіріс, өндірістік емес өріс.

Экономикалық процестердің арасындағы байланыс белгілі бір сандық пропорциялар арқылы көрсетуге қарай былайша бөлінеді:

1) Жалпы экономикалық қоғамдық ұдайы өндірістің макроқұрылымының элементтерінің арасындағы сандық арақатынас (мысалы, тұтыну мен қор жинау, жалпы ұлттық өнім мен ұлттық табыс, өндіріс құрал-жабдықтары мен тұтыну заттары өндірісі, т. б. арасындағы);

2) Салааралыққа-қоғамдық өндірістің әр қилы салаларының сандық арақатынасы (мысалы, өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығы, материалдық пен материалдық емес, т. б. арасында);

3) Ішкі салааралыққа-сала мен өндіріс ішіндегі сандық арақатынасы (мысалы, шойын мен болат, мақта-мата өндірісі, т. б.);

4) Мемлекетаралыққа – ұлттық шаруашылықтар мен әр қилы елдердің жекелеген өндіріс салаларының сандық арақатынасы.

Шаруашылық қызметтің негізгі жалпылаушы көрсеткіші бір жылдық қоғамдық өнім болып табылады. Оны бірнеше анықтауыштар көмегімен көрсетеді: жалпы ұлттық өнім (ЖҰӨ), ұлттық табыс (ҰТ), таза ұлттық өнім (ТҰӨ), жалпы ішкі өнім (ЖІӨ).

Жалпы ұлттық өнім (ЖҰӨ) – белгілі бір уақытта елдің ішкі ресурстарын қолданумен өндірілген тауарлар мен қызметтердің нарықтық құны. Өндіріс факторлары осы елдің резиденттеріне тиесілі болуы мүмкін және тек қана өз территориясында емес, шетелде де болады.

Ұлттық табыс – бұл жылдың ішінде жаңа жасалған құны бар өндіріс нәтижесі. Ол ЖҰӨ мен жылдық ішінде оны құруға кеткен материалдық шығындар (амортизация, шикізат, материалдар және т. б.) арасындағы айырмашылық. Шетелдік статистикада оны барлық табыстар сомасы ретінде анықтайды:

1) жалақы, яғни жұмысшылар мен қызметкерлердің еңбегіне ақы;
2) пайда, яғни жеке шаруашылық, серіктестіктер, кооперативтер, корпорациялар иелері алатын табыс;
3) рента, яғни жерді, ғимараттарды, үйлерді арендаға бергенде үй шаруашылығының алатын табысы;
4) процент, яғни орта капиталына (несие, банкке салым және т.б.) төлем.

Таза ұлттық өнім жалақы, пайда, рента, процент және жанама салықтар сомасы сияқты есептелінеді.

Таза ұлттық өнім – бұл ұлттық табыс плюс жанама салықтар, олар ұлттық табысты нарықтық баға бойынша анықтау үшін қосылады.

Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) – фирманың ұлттық құрылымында болуына байланыссыз, сол мемлекеттің территориясында орналасқан қызмет өрісінің және материалдық өндіріс саласының өндірген соңғы тауарлар мен қызметтердің жиынтық құны. ЖІӨ - нің құрамына тек елдің ішінде өзінің меншік өндіріс факторларын қолдану арқылы өндірген қызметтер мен өнімдер жатады. ЖҰӨ мен ЖІӨ арасында белгілі бір айырмашылықтар бар. Мысалы, егер Қазақстанның мұнайы Венгрияда қолданылса, онда бұл мұнайдың құны Венгрияның ЖІӨ -не кірмейді. ЖІӨ -ге халықаралық операциялардан түскен түсімдер кірмегендіктен, ол әр түрлі елдердің экономикалық даму деңгейін салыстыру үшін қолданылады.

Халықтың өмірлік деңгейін сипаттау үшін үш көрсеткіш қолданылады: жеке табыс, қолда бар табыс, таза экономикалық тұрмыс.

Жеке табыс – бұл салықты төлегенге дейінгі жеке тұлғалар мен жанұялардың алатын барлық табысы. Оған алынған табыс плюс жанұялар мен жеке тұлғалардың мемлекеттен алынатын зейнетақы, стипендия, жұмыссыздыққа жәрдемақы және т. б. трансферттік төлемдер кіреді.

Қолда бар табыс – бұл салықты төлегеннен кейін қалатын табыс.

ЖҰӨ мен экономикалық тұрмыс арасында тікелей байланыс бар: ЖҰӨ көп болған сайын, экономикалық тұрмыс жоғары. Бірақ ЖҰӨ тұрмысқа әсер ететін барлық компоненттерді ескермейді. Сондықтан П.Самуэльсон таза экономикалық тұрмысты (ТЭТ) есептеуді ұсынды.

ТЭТ – бұл көрсеткіш қоғамның экономикалық тұрмысын тек бар табыс емес, сонымен бірге өмірлік сапасын есепке алып өлшейді.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Макроэкономика мен микроэкономика дегеніміз не?
2. Ұлттық экономиканың мәні неде?

3. Ұлттық экономиканың құрылымы неден тұрады?
4. ЖҰӨ - ді есептеудің әдістері қандай?
5. Макроэкономикалық көрсеткіштердің түрлері қандай?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№6- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Аралық бақылау №1

Мемлекеттік реттеу: маңызы, мақсаттары; құралдары. Халықаралық экономикалық қатынастар. Сыртқы экономикалық қызметті реттеу.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Мемлекеттік реттеудің мәні мен маңызын түсіндіру, оның негізгі мақсаттары мен құралдарын меңгерту. Халықаралық экономикалық қатынастардың мазмұнын, түрлерін және қазіргі жаһандану жағдайындағы рөлін ашу. Сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеу тетіктерін талдап, студенттердің экономикалық ойлау қабілетін дамыту.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

Экономикалық қатынастардың дамуы барысында мемлекет әрқашан маңызды рөл атқарып келген. Нарықтық экономика өзін-өзі реттеу қабілетіне ие болғанымен, ол қоғам үшін қажетті әлеуметтік тұрақтылықты, әділеттілікті және тең мүмкіндіктерді толық қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан мемлекет экономикаға белгілі бір деңгейде араласып, реттеуші қызмет атқарады.

Мемлекеттік реттеудің маңызы – экономикалық процестерді үйлестіру, нарықтағы тепе-теңдікті сақтау, әлеуметтік әлсіз топтарды қорғау және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Мемлекеттік реттеудің басты мақсаттарына мыналар жатады:

1. **Экономикалық өсуге қол жеткізу** – ұлттық өнім көлемін арттыру, жаңа технологияларды енгізу, еңбек өнімділігін жоғарылату.
2. **Жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету** – еңбек нарығын тұрақтандыру, жұмыссыздық деңгейін азайту.
3. **Инфляцияны тежеу** – баға деңгейін реттеу, ақша айналымының тұрақтылығын сақтау.
4. **Әлеуметтік әділеттілікті орнату** – табысты әділетті бөлу, халықты әлеуметтік қорғау.
5. **Сыртқы экономикалық тепе-теңдік** – экспорт пен импорттың үйлесімін сақтау, төлем балансының тұрақтылығын қамтамасыз ету.
6. **Ұлттық мүдделерді қорғау** – стратегиялық салаларды қолдау және ұлттық қауіпсіздікті сақтау.

Мемлекет экономиканы реттеу үшін түрлі құралдарды пайдаланады. Олар екіге бөлінеді: **тікелей** және **жанама** құралдар.

Тікелей реттеу құралдары

Бұл құралдар мемлекеттің экономикалық процестерге тікелей араласуын білдіреді. Мысалы:

- Заңнамалық нормаларды бекіту;
- Мемлекеттік тапсырыстар мен субсидиялар беру;
- Баға мен тарифтерді бақылау;

- Стратегиялық кәсіпорындарды мемлекеттік бақылауда ұстау.

Жанама реттеу құралдары

Мемлекет экономиканы жанама жолмен де реттей алады. Бұған мыналар жатады:

- **Фискалдық саясат** – салық жүйесі, мемлекеттік шығындар;
- **Ақша-несие саясаты** – пайыздық мөлшерлеме, ақша массасы, инфляцияны бақылау;
- **Инвестициялық саясат** – отандық және шетелдік инвесторларға жағдай жасау;
- **Әлеуметтік саясат** – зейнетақы жүйесі, әлеуметтік төлемдер, халықты қолдау шаралары.

Халықаралық экономикалық қатынастар

Қазіргі жаһандану дәуірінде бірде-бір мемлекет әлемдік экономикадан шет қалмайды. Халықаралық экономикалық қатынастар – бұл елдер арасындағы тауар, қызмет, капитал, еңбек күші және технология алмасуына негізделген жүйе.

Халықаралық экономикалық қатынастардың негізгі бағыттары

- **Халықаралық сауда** – тауарлар мен қызметтердің экспорты және импорты;
- **Капитал қозғалысы** – инвестициялар, несиелер, қарыздар;
- **Валюталық-қаржылық байланыстар** – халықаралық төлемдер мен есеп айырысулар;
- **Ғылыми-техникалық ынтымақтастық** – жаңа технологиялар мен инновацияларды тарату;
- **Жұмыс күшінің көші-қоны** – еңбек миграциясы;
- **Аймақтық интеграция** – халықаралық одақтар мен ұйымдардағы бірлескен әрекеттер (ЕО, Сыртқы экономикалық қызмет – бұл мемлекеттің халықаралық саудаға, капитал қозғалысына, валюталық операцияларға және ғылыми-техникалық алмасуға қатысуы.

Реттеу тәсілдері

1. **Кедендік саясат** – импорттық баж салығы, экспорттық квоталар, лицензиялар.
2. **Сауда саясаты** – протекционизм немесе еркін сауда қағидалары.
3. **Валюталық саясат** – ұлттық валютаның тұрақтылығын қамтамасыз ету, валюталық бақылау.
4. **Инвестициялық саясат** – шетелдік капиталды тарту және қорғау.
5. **Халықаралық келісімдер** – екіжақты және көпжақты сауда шарттары.

Мемлекеттік реттеу – елдің тұрақты дамуының кепілі. Ол экономикалық өсуді қамтамасыз ету, әлеуметтік әділеттілікті сақтау, ұлттық қауіпсіздікті қорғау сияқты негізгі міндеттерді орындайды. Халықаралық экономикалық қатынастар мен сыртқы экономикалық қызмет қазіргі жаһандану жағдайында ерекше маңызға ие. Мемлекет ішкі тұрақтылықты сақтай отырып, әлемдік нарықта өз мүдделерін қорғауға тиіс.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Мемлекеттік реттеудің мәні мен маңызы неде?
2. Нарықтық экономиканың кемшіліктерін реттеуде мемлекеттің рөлі қандай?
3. Мемлекеттік реттеудің негізгі мақсаттарын атаңыз.

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.
Үйге тапсырма беру. 3 мин
Сабақты қорытындылау. 2 мин

№7- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Құқықтың қайнар көздері мен жүйесі. Қазақстан Республикасының Конституциясы – негізгі заңы

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Қазақстан Республикасының Конституциясы барлық заң салаларының заңдық базасы болып табылады, ал оның нормалары басқалар үшін нормалық принцип болып есептеледі. Қазіргі кездегі Қазақстандағы құқық жүйесінің қалыптасуы елімізде құқықтық мемлекет құру бағытымен ұштастырылуда. Сондықтан еліміздің Ата Заңының мәні мен оның алатын орны барған сайын жоғарылауда.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Конституция, сайлау жүйесі, заңдарға толқтырулар мен өзгерістердің енгізілуі және т.б.
2. Қазақстанның жаңа конституциялық заңының қалыптасу тарихы

Конституциялық құқықтың пәнін құрайтын қоғамдық қатынастар мемлекеттік билікті жүзеге асырумен тікелей байланысты және мемлекеттік құрлыс, оның ұйымдарымен қатынасы, сондай-ақ адам мен мемлекет арасындағы қатынастар болып табылады. Сондықтан конституциялық құқықтың құқықтық реттеу пәні болып мемлекет пен қоғам өмірінің саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени сферасындағы тек негізгі қоғамдық қатынастар болады. Конституциялық құқықтық қатынастар келесі әдістермен реттелінеді: міндеттеу әдісі; тыйым салу әдісі; рұқсат ету әдісі; тану әдісі.

Конституциялық құқық – бұл ҚР конституциялық құрлыс негізін, адам мен азаматтың, мемлекеттік құрлыстың, мемлекеттік билік органдарының жүйесін, жергілікті мемлекеттік басқару мен өзін-өзі басқару негізін реттейтін құқық нормаларының жиынтығын көрсететін ҚР жетекші құқық саласы.

Конституциялық құқықтық қатынастар дегеніміз – мемлекеттік биліктің функциясымен, ұйымдастырылуымен байланысты конституциялық нормалардың негізінде тоқтатылатын және өзгертілетін қоғамдық қатынастардың адаммен және азаматпен, саяси партиялармен, қоғамдық қозғалыстармен өзара қарым-қатынасын айтамыз.

Конституциялық құқықтық субъектілері – бұл конституциялық – құқықтық қатынасқа қатысушылар. Субъектілердің шеңбері өте кең: бұл саланың құқықтық нормалары кімге міндет жүктеп және кімге құқық берсе сол субъект бола алады. Олардың ішінде мынандай субъектілер: мемлекет, халық, депутат, мемлекеттік билік органдары, сайлау комиссиялары, азаматтар, азаматтығы жоқ азаматтар, шет ел азаматтары және тағы басқалары болады.

Конституциялық құқықтық қатынастардың объектілері дегеніміз шынайы әрекет құбылыстары негізінде құқық қатынастарының субъектілерінің құқықтық байланысқа түсуі.

Конституциялық құқық қатынастарының объектілеріне жататындар: мемлекеттік территория, материалдық құндылықтар, адамдардың тәртібі, мемлекеттік органның немесе лауазымды тұлғалардың әрекеті, азаматтардың жеке мүліктік емес құқықтары жатады.

Конституциялық – құқықтық нормаларға басқа құқық саласы нормаларының барлық белгілері тән. Олар сондай-ақ қоғамдық қатынастарды тәртіпке салу құралы болып табылады және мемлекетпен қабылданып реттеушілік және қорғаушылық функцияларды атқарады. Реттеуші нормаларға, құқықтық қатынас мүшелеріне субъективтік құқық беру және оларға заңдық міндеттеме жүктеу жолымен тәртіптің белгілі бір нұсқасын белгілейтін конституциялық-құқықтық нормалар жатады. Құқық қорғаушы нормаларға субъектілер тәртібін, олар тәртіпті бұзған жағдайда, мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын белгілеу жолымен анықтайтын конституциялық-құқықтық нормалар жатады.

Конституциялық - құқықтық нормалар - бұл мемлекеттің мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз етілетін және нақты құқықтар мен міндеттермен жүзеге асырылатын белгілі бір қоғамдық қатынастарды реттеу және қорғау мақсатында мемлектпен бекітілген және санкцияланған жалпыға міндетті тәртіп ережелері.

Конституциялық - құқықтық институттар дегеніміз қоғамдық қатынастың бір жақты және өзара байланысын реттейтін және біршама өзіндік топтар құрайтын конституциялық құқық нормаларының жиынтығы.

Мысалы, азаматтық институты, президенттік институты, сайлау құқығының институты және тағы басқалар. Құқықтық нормалардың институты реттелетін сфераның барлық жақтарын қамтиды. Оларда өздеріне тән түсініктер, терминдер, жағдайлар болады. Мысалы, азаматтық институтының мазмұны «азамат», «азаматтық», «азаматтықтан шығу», «азаматтардың құқығы, еркіндігі мен міндеттері» сияқты түсініктерде көрсетіледі. Құқықтық институттың құрамына кіретін нормалар ортақ құқықтық принциптер мен идеялармен біріктіріледі. Яғни, азаматық институты азаматардың бірлігі мен теңдігі принципіне негізделінеді.

Қазақстан Республикасының 1995 жылы 30 тамызда қабылданған Конституциясы конституциялық құқықтың негізгі қайнар көзі болып табылады. Конституцияның басқа нормативтік құқықтық актілерден мынадай ерекшеліктері бар:

1. Қоғамдық қатынастардың негізін қалайды. Себебі ҚР Конституциясы мемлекет пен қоғам өмірінің барлық сферасын қамтиды: саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени. Басқа нормативтік құқықтық актілер қоғамдық өмірдің жеке жақтарын ғана қамтиды.

2. Құқықтың негізгі бастау болып табылады. ҚР Конституциясында бүкіл конституциялық заңның негізі болып табылатын құқықтық нормалар бекітілген. Яғни, Конституциялық құқық нормалары барлық нормативтік құқықтық актілердің қалыптасуы мен даму базасы.

3. Ең жоғарғы заңдылық күші бар. ҚР қабылдаған заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілер Конституциядан шығуы керек және оған қайшы келмеуі керек. Егер олар Конституцияға қайшы келетін болса қолданылмайды.

4. Оның ерекше тәртіппен қабылдануы. Себебі Конституцияны Республикалық Референдумда халық қабылдайды.

5. Тұрақтылығы.

Құқық саласы ретіндегі Қазақстан Республикасының консититуциялық құқығының түсінігі, құрылымы және ерекшеліктері

Кез келген мемлекеттің қалыптасуында Конституция қайта бағамдалуы мүмкін емес айрықша маңызға ие. Нақ осы Конституция мемлекеттің әлеуметтік-саяси жүйесін айқындайды. Әлемдегі көптеген елдердің Конституцияларының көбінесе алғашқы баптарының өзінде-ақ

қысқаша түрде сол мемлекеттің мәні, ондағы биліктің қайнар көзі болып табылатын табиғатының кең ауқымды, жалпылама және негізгі сипаты айтылады.

Латын тілінен аударғанда "constitutio" сөзі "бекітемін", "құрамын" деген мағынаны береді. Заңдық мағынасында Конституция - бұл құрылтайшылық сипаттағы құжат.

Қазақстан Республикасының Конституциясы преамбуладан және 9 бөлімнен тұрады.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Құқықтың қайнар көздері дегеніміз не?
2. Құқықтың негізгі қайнар көздерін атаңыз.
3. Құқық жүйесі дегенімізді қалай түсінесіз?
4. Қазақстан Республикасындағы құқық жүйесінің ерекшеліктері қандай?
5. ҚР Конституциясының қоғам мен мемлекет өміріндегі маңызы қандай?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№8- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымы. Қазақстан Республикасының Азаматтық құқық негіздері. Қазақстан Республикасының Еңбек құқығы негіздері.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Азаматтық құқық реттейтін қоғамдық қатынастардың негізгі түрлерінің біріне, құқықтық нормалардың ықпалына ұшырайтын мүліктік қатынастар жатады. Материалды игіліктермен (мүлікпен, жұмыспен, қызмет көрсетумен, ақшамен, бағалы қағаздармен, т.б. мүліктермен) байланысты қоғамдық қатынастар мүліктік қатынастар деп аталады. Еңбек құқығы - еңбек қатынастарын реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы. Бұл қатынастар тараптардың әдетте жеке және ұжымдық шарттар негізінде белгілі бір еңбек қызметін жүзеге асыруы жөнінде туындайтын жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы қатынастар және ҚР Конституциясына негізделген еңбек туралы заңдарымен реттеледі.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Азаматтық-құқықтық жауаптылық;
2. Азаматтық құқық: жалпы сипаттама;
3. Азаматтық құқықтық қатынастардың түрлері;
4. Кәсіпкерлік ұғымы.
5. Кәсіпкерлік түрлері.
6. Кәсіпкерлер мен тұтынушылардың құқықтарын қорғау.

Азаматтық құқық - бұл тауар-ақшалай және қатысушыларының теңдігіне негізделген өзге де мүліктік қатынастарды, сондай-ақ мүлікпен байланысты жеке мүліктік емес қатынастарды реттейтін құқық саласы.

Азаматтық құқықтық қатынастардың субъектілері - жеке тұлға және заңды тұлғалар.

Құқық өкілеттігін алған құқық қабілетті атаулының бәрін тұлға деп атауға болады.

Тұлғаның 2 категориясы болады: жеке тұлғалар және заңды тұлғалар.

Жеке тұлға дегеніміз ҚР азаматтары, шетел азаматтары және азаматтығы жоқ адамдар.

Заңды тұлға - меншік, шаруашылық жүргізу және жедел басқару құқығында оқшау мүлкі бар және сол мүлікпен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік жіне мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым. Оған мекеме, ұйым, кәсіпорын жыне т.б. жатады.

Адам мен азаматтың құқықтық мәртебесінің негіздері, қағидалары

Жалпы, құқықтық мемлекет жөнінде азаматтардың санасын қалыптастырмай, олардың қоғам мен мемлекет алдындағы міндеттерін жете түсіндірмей, оны түбегейлі орнату мүмкін емес.

Конституциядағы көрсетілген Қазақстан Республикасының азаматтарының міндеттері мен құқықтары

Республика азаматының негізгі құқықтарымен қатар міндеттері де 1995 жылдың 30 тамызындағы бүкілхалықтық талқылаудан өтіп қабылданған Конституцияда анық тұжырымдалған.

Адам тумасынан өзіне қажетті құқықтар мен бостандықтарға ие. Ал ол өз мемлекетінің азаматтығын алғаннан кейін азаматтық құқықтарға ие болып, тиісті міндеттерді қоса атқаруға тиіс. Конституцияда адамды қастерлеу, құрметтеу, адамгершілік сезімдеріне үлкен маңыз берілген. Әркімнің өзінің жеке басының бостандығы заң жүзінде қорғалған. Заң бойынша адамның жеке басының қадір-қасиетіне қол сұғылмайды.

Конституцияның 19-бабында "Әркімнің өзінің қай ұлтқа, қай партияға және қай дінге жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы" деп жазылған. Адамдардың ар-ождан бостандығына заң жүзінде толық кепілдік берілген.

Республика азаматтарының заңды түрде алған қандай да болсын мүлкін жеке меншігінде ұстауында, оны мұраға қалдыруына конституциялық кепілдік жасалған.

Конституцияның 39–бабында адамдардың құқықтары мен бостандықтарына қоғамдық тәртіпті, адамның құқығы мен бостандығын, халықтың денсаулығын қорғау мақсатында ғана шектеу қойылуы мүмкін екендігі көрсетілген.

39 баптың 3 пунктінде азаматтардың құқықтарын, яғни азаматтық құқығы, өмір сүру құқығы, жеке өміріне, өзінің және жанұясының құпиясына қол сұғылмауына, мемлекет органдары мен лауазым иелерінің кінәсінен шеккен зиянды қайтарып алуына т.б құқықтарын тіпті ең төтенше жағдайлардың өзінде де шектеуге рұқсат бермейтіні айтылған.

Қазақстан Республикасы еңбек заңнамасының міндеттері еңбек қатынастары тараптары мүдделерінің теңгеріміне, экономикалық өсуге қол жеткізуге, өндіріс тиімділігі мен адамдардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған қажетті құқықтық жағдайлар жасау болып табылады.

Қазақстан Республикасы еңбек заңнамасының *принциптері*: 1) адам мен азаматтың еңбек саласындағы құқықтарының шектелуіне жол бермеу; 2) еңбек бостандығы; 3) кемсітушілікке, мәжбүрлі еңбекке және балалар еңбегінің ең нашар түрлеріне тыйым салу; 4) қауіпсіздік және гигиена талаптарына сай келетін еңбек жағдайларына құқықты қамтамасыз ету; 5) өндірістік қызмет нәтижелеріне қатысты алғанда қызметкердің өмірі мен денсаулығының басымдығы; 6) еңбегі үшін жалақының ең төменгі мөлшерінен кем емес, әділетті сыйақыға құқығын қамтамасыз ету; 7) тынығу құқығын қамтамасыз ету; 8) қызметкерлердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігі; 9) қызметкерлер мен жұмыс берушілердің өздерінің құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін бірігу құқығын қамтамсыз ету; 10) әлеуметтік әріптестік; 11) еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелерін мемлекеттік реттеу; 12) қызметкерлер өкілдерінің Қазақстан Республикасы еңбек заңнамасының сақталуына қоғамдық бақылауды жүзеге асыру құқығын қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасының еңбек кодексінде және өзге де заңдарында көзделген жағдайлар мен тәртіптен басқа, ешкімнің де еңбек саласындағы құқықтарына шек қойылмайды.

Әркімнің де еңбекті еркін таңдауға немесе еңбекке қандай да болмасын кемсітушіліксіз және мәжбүрлеусіз еркін келісуге құқығы, өзінің еңбекке қабілеттілігіне иелік етуге, кәсіп және қызмет түрін таңдауға құқығы бар.

Ешкімді де өзінің еңбек құқықтарын іске асыру кезінде жынысына, жасына, дене кемістіктеріне, нәсіліне, ұлтына, тіліне, мүліктік, әлеуметтік және лауазымдық жағдайына, тұратын жеріне, діни көзқарасына, саяси сеніміне, руға немесе текке-топқа, қоғамдық бірлестіктерге қатыстылығына байланысты ешқандай кемсітуге болмайды.

Мәжбүрлі еңбекке тиым салынады, еңбектің осы түріне тек сот үкімі бойынша, не төтенше немесе соғыс жағдайлары жарияланған кездерде ғана жол беріледі

Қызметкер мен жұмыс беруші *еңбек қатынастарының субъектілері* болып табылады. *Қызметкердің құқықтары*: 1) Еңбек кодексінде көзделген тәртіппен және жағдайларда еңбек шартын жасауға, өзгертуге, толықтыруға және бұзуға; 2) жұмыс берушіден еңбек шартының, ұжымдық шарттың талаптарын орындауды талап етуге; 3) еңбек қауіпсіздігіне және еңбекті қорғауға; 4) еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғаудың жай-күйі туралы толық және дәйекті ақпарат алуға; 5) еңбек шартының, ұжымдық шарттың талаптарына сәйкес уақтылы және толық көлемде жалақы төленуіне; 6) бос тұрып қалу үшін Еңбек кодексіне сәйкес ақы алуға және т.б. *Қызметкердің міндеттері*: 1) еңбек міндеттерін еңбек шартына, ұжымдық шартқа, жұмыс берушінің актілеріне сәйкес орындауға; 2) еңбек тәртібін сақтауға; 3) жұмыс орнында еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау, өрт қауіпсіздігі мен өндірістік санитария жөніндегі талаптарды сақтауға; 4) жұмыс берушінің және қызметкерлердің мүлкіне ұқыпты қарауға және т.б. Қызметкердің Еңбек кодексінде көзделген өзге де құқықтары болады және ол өзге де міндеттерді атқарады.

Он *алты жасқа толған азаматтармен* еңбек шартын жасасуға жол беріледі. Ата-анасының біреуінің, қорғаншысының, қамқоршысының немесе асырап алушысының жазбаша келісімімен: 1) орта білім беру ұйымында негізгі орта, жалпы орта білім алған жағдайда, *он бес жасқа толған азаматтармен*; 2) сабақтан бос уақытында, денсаулығына зиян келтірмейтін және оқу процесін бұзбайтын жұмысты орындау үшін, *он төрт жасқа толған оқушылармен*; 3) кинематография ұйымдарында, театрларда, театр және концерт ұйымдарында, цирктерде денсаулығына және адамгершілік тұрғысынан дамуына нұқсан келтірмей, шығармалар жасауға және орындауға қатысу үшін *он төрт жасқа толмаған адамдармен* еңбек шарты жасалуы мүмкін.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Азаматтық құқық дегеніміз не және оның пәні неден тұрады?
2. Азаматтық құқықтың негізгі қағидаттарын атаңыз.
3. Еңбек құқығының пәні мен міндеті қандай?
4. Еңбек құқығының негізгі қағидаттарын атаңыз.

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№9- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: ҚР әкімшілік құқық негіздері. ҚР қылмыстық құқық негіздері.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Әкімшілік құқық - қоғамдық қатынастардың белгілі бір саласын реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы, құқықтың бір саласы. Қылмыстық құқық, қылмыстық жауаптылықтың, жазадан босатудың талаптары мен негіздерін, иқылмыстық жазаны іске асыруда,е және заңды тұлғалардың, мемлекеттің және оның әкімшілік-аумақтық бөлшектерінің күнделікті өмірімен, іс-әрекеттерімен ажырамас байланыстағы Қазақстан Республикасы құқығының бір саласы.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Қоғамдық қатынастарды әкімшілік-құқықтық реттеудің механизмін;
2. Әкімшілік – құқықтық қатынастардың мазмұнын;
3. Әкімшілік – құқықтық қатынастардың түрлерін.
4. Азаматтық құқық қабілеттілігінің негізгі мазмұны.
5. Азаматтардың әрекет қабілеттілігі

Әкімшілік құқық ұғымы. Әкімшілік құқық атқарушы билік органдарының (Үкімет, министрлер мен ведомстволар, өзге де орталық атқарушы органдар, әкімияттар, сондай-ақ басқа да жергілікті атқарушы органдар) қызметін ұйымдастырумен байланысты қатынастарды реттейді, олардың құрылымын, өкілеттіктері мен құзіретін, сонымен бірге олардың арасындағы өзара іс-қимылдарын анықтайды. Әкімшілік құқықпен сондай-ақ мемлекеттік билік органдарының азаматтармен және өздерінің құзіреттеріне сәйкес мемлекеттік емес ұйымдармен өзара іс-қимыл жасауы барысында туындаған қатынастары, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылықпен байланысты қатынастар реттеледі.

Әкімшілік құқық жалпы әмбебеп жинақталған актінің болмауымен сипатталады, мұның соңғысы құқықтың осы саласымен реттелетін қатынастар құрамының күрделі болуына байланысты. Әкімшілік құқықтың қайнар көздері болып Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, әкімшілік-құқықтық қатынастары нормалары бар және осы қатынастарды реттейтін өзге де заң актілері, сондай-ақ Қазақстан Республикасы қатысушысы болатын халықаралық-құқықтық келісімдер болып табылады.

Әкімшілік құқық мемлекеттік билік органдарының билік-өкім басқару өкілеттіктерімен сипатталады. Заңның негізінде және олардың құзіретіне сәйкес қабылданатын шешімдер орындау үшін міндетті болып табылады. Ол өзінің ішкі мазмұны жағынан олардың ерік беру - шешімдер жолданатын адамдардың белсенді іс-әрекеттеріне құқық беру; тыйым салу -белгілі бір

әрекеттер жасаудан тартыну талабы, нұсқаулар, яғни белгілі бір әрекеттер жөнінде адамдарға міндеттер жүктеу сипатында болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде, әкімшілік құқық саласының ерекшелігін дәлелдейді, бұл әкімшілік құқықтық қатынастар субъектілері жағдайының бірдей маңызды болмайтынынан көрінеді. Алайда, осыған қарамастан, әкімшілік-құқықтық қатынастарға қатысушылар, мұның азаматтық-құқықтық қатынастарға қатысушылар үшін сипатта болатынындай тең болып табылмайды. бұл ұғым азаматтар мен заңды тұлғалардың заңды құқықтары мен бостандықтарына қысым жасалады деген сөз емес. Әкімшілік заңнамасында осы қатынастарға барлық қатысушылардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау кепілдіктері айтылады, олар азаматтар мен заңды тұлғалардың, олардың арасындағы қатынастарындағы мемлекеттік органдар мен уәкілетті адамдардың шешімдері мен әрекеттеріне шағым беру мүмкіндігіндей күзіретін айқын реттеуден көрінеді.

Сонымен әкімшілік құқық Қазақстан Республикасы құқық жүйесінің құрамды буыны болып табылады. Әкімшілік құқықтың тағы бір маңызы мынада: қаржы, банк, кеден, салық құқығы және басқалары сияқты құқық салаларының жаңа иистиутуттарын құру процессінде әкімшілік-құқықтық нормалар басқарушы, әдістемелік орталық рольді атқарады, және олардың орнығуына, кешенді институттар мен дербес салалар болып бөлініп шығуына көмектеседі. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы заннаманың міндеті адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, халықтың денсаулығын, санитарлық-эпидемиоло-гиялық саулығын, қоршаған ортаны, қоғамдық имандылықты, меншікті, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, белгіленген тәртіпте жүзеге асыратын мемлекеттік билікті, ұйымдардың заңмсн қорғалатын құқықтары мен бостандықтарын әкімшілік құқық бұзушылықтан қорғау, сондай-ақ олардың жасалуының алдын алу.

Қазақстан Республикасының «әкімшілік құқығы» мемлекеттік басқарудың негіздерімен байланысты мәселелерді қамтиды, атқарушы өкіметтің жүйесін ашады, сонымен қатар жеке адамдардың мемлекетті басқарудағы рөлін көрсетеді. Ол экономиканы мемлекеттік басқарудың құқықтық, әлеуметтік дамуы мен мәдениеттің, әкімшілік-саяси құрылымдардың, Қазақстан Республикасы салааралық мемлекеттік басқарудың негіздерін, сонымен қатар басқармалық қызметте заңдылықты қамтамасып ету нысандары (формалары) мен әдістерін оқытуды қарастырады.

Қазақстан Республикасының «әкімшілік құқығы» мемлекеттік басқару жүйесі мен бұл саладағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу механизміне түсінік береді.

2. Әкімшілік құқық - Қазақстан Республикасы құқық жүйесіндегі негізгі саланың бірі. Белгілі құқықтанушы Алексеевтің ойынша құқық миссиясы терең кажеттіліктерден туындаған.

Олар:

- азаматтық қағидаларды (принциптерді) қалыптастыру.
- басқарудағы түрлі мүдделердің ескерілуін қамтамасыз ету.
- автономды тұлғаның дербес мәртебесін (статусын) сақтау.

Әкімшілік құқықтың негізгі мақсат-міндеттері:

- қоғамның, мемлекеттік аппараттың, азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі басты құрал ретінде әкімшілік биліктің тиімді қызмет етуіне жағдай жасау.
- атқарушы билікті демократиялық ұйымдастыру.
- атқарушы биліктің қалыптасуымен байланысты адамадар мен олардың бірлестіктерінің құқықтары мен бостандықтарының нығаюына оң әсер ету.
- азаматтар мен қоғамды - атқарушы биліктің бір жақты озбырлығынан қорғау.
- қоғамдық қатынастарды реттеу, нығайту,

- Конституция талаптарына сай немесе қоғамдық даму заңдарына сай жаңа қоғамдық қатынастарды қалыптастыру.
- әкімшілік нормалармен, өзге де құқық салаларымен реттелген қоғамдық қатынастарды қорғау.
- қоғам, мемлекет, азаматтар мүддесіне сай емес басқару саласындағы қатынастарды ығыстыру.

3. Әкімшілік құқық - оқу пәні және ғылым ретінде. Қазіргі әкімшілік құқық - құқық саласы ретінде құқық жүйесіндс жеткілікті деңгейде жеке тұлға құқығын нығайтатын және оны әкімшілік үстемдіктен қорғайтын нормалар пайда болған кезде қалыптасты. Әкімшілік құқық жәй ғана атқарушы биліктің еркін ғана білдіріп қоймай, сонымен қатар үлкен құбылыс болып саналады. Әкімшілік құқық - өте маңызды, әрі күрделі сала, өйткені мемлекеттік әкімшіліктің қоғамдық мәні зор. Басқару қоғамның барлық саласында бар және оның қызмет көлемі үлкен, мазмұны әр қилы.

Әкімшілік құқық - құқықтық нормалар мен институтардың біртұтас жүйесі. Оларды біріктіретін қағидалары (принциптері), мақсаттары, реттеу әдістері және пәні. Әкімшілік құқық әлеуметтік мүддеге қызмет ете отырып өзге құқық салалары секілді өзінің зандық басымдықтары ретінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қарастырады. Қазақстан Республикасының Конституциясында азаматтардың бұлжымас-абсолюттік құқық-тарының концепциясы айқындалған.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Әкімшілік құқық дегеніміз не және оның пәні қандай?
2. Әкімшілік құқықтың негізгі қағидаттарын атаңыз.
3. Қылмыстық құқық дегеніміз не және оның негізгі міндеттері қандай?
4. Қылмыс ұғымына анықтама беріңіз.

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№10- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Қазақстан Республикасының экологиялық құқық негіздері.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Біздің елімізде табиғатты қорғау және оның байлықтарын тиімді пайдалану қоғамның дамуының конституциялық қағидаларына енгізілген, ол әрбір адамның парызы ретінде жалпы-мемлекеттік, жалпыхалықтық міндет болып табылады.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Экология құқығының ұғымын;
2. Қазақстан Республикасы азаматтарының қолайлы қоршаған ортаны қорғау туралы құқығын;
3. Қазақстан Республикасының орман қоры туралы негізгі құқықтарын;
4. Табиғи ресустарды қорғау туралы және тиімді пайдалану құқықтарын меңгеруі кажет.

Қоршаған табиғи ортаны қорғау және табиғи ресурстарды тиімді пайдалану — қоғамның экономикалық даму барысын жетілдірудің міндетті шарты.

Біздің елімізде табиғатты қорғау және оның байлықтарын тиімді пайдалану қоғамның дамуының конституциялық қағидаларына енгізілген, ол әрбір адамның парызы ретінде жалпы-мемлекеттік, жалпыхалықтық міндет болып табылады.

Экологиялық құқық — бұл осы кезең мен болашақтың адамдардың мүдделері үшін қоғам мен табиғат аясындағы қарым-қатынасқа байланысты қоғамдық қатынастарды ретгейтін жана құқық салаларының бірі болып табылады. «Экология» — бұл біздің жалпы және жалғыз үйіміз — «Жер» туралы ғылым.

Алғашқы рет бұл ғылыми терминді 1866 жылы неміс ғалымы Геккель ұсынып және ұзак уақыт бойы тек биология ғылымы негізінде тар аяда қолданылды. Ол өзінің әйгілілігіне XX ғасырдың екінші жартысында ие болды, өйткені тура осы кезден бастап адам мен орта және қоғам мен табиғат арасындағы қатынастар шиеленісе түсті. Экология — тірі организмдер мен олардың өмір сүру негізі қоршаған табиғи орта арасындағы қарым-қатынасты анықтайтын ілім ретінде қолданылады.

Табиғат — санада және санадан тыс жүретін объективті анықтылық және адам жаратылысының өмір сүру ортасы. Ол адамға байланысты негізгі 3 түрлі қызметті атқарады:

1. Жердегі өмірге кажетті биологиялық жағдайды қамтамасыз ететін экологиялық қызмет;
2. Адамдардың материалдық кажеттіліктерін қанағаттандырудың қайнар көзі болып табылатын экономикалық қызмет;
3. Адамның жан дүниесінің қалыптасуына әсер ететін негіз — құлықтылық қызмет.

Адам — табиғаттың эволюциялық даму нәтижесінің өнімі. Табиғатқа қатынасына байланысты ол — оның әсерін байқайтын, өмірдің жаратылысынан тәуелді болатын, оны

қоршаған ортаның объектісі ретінде және табиғи ресурстарды пайдаланатын, өзінің шаруашылық қажеттіліктерін шешу үшін табиғатты бейімдеуші субъект ретінде танылады.

Қоғам мен табиғаттың өзара байланысы негізі 2 нысандағы қоғамдық қатынастар негізінде — табиғат ресурстарын пайдалану мен табиғатты қорғауда көрініс табады. Табиғат ресурстарын пайдалану — материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған қоғамның экономикалық мүддесімен анықталады. Табиғатты қорғау — қазіргі кезең және болашақ ұрпақтар үшін қоршаған табиғи ортаның сапасымен байланысты қоғамның экологиялық даму мүддесі болып табылады. Бірақ, тірі организмдердің (соның ішінде адамның да, қоғамның да) жалпы қоршаған ортамен емес, табиғи ортамен байланысты екендігін де көрсету керек. Сондықтан, экологияны сөзбе-сөз түсіну үшін, тек табиғи ортамен ғана өзара қарым-қатынас болған жағдайды айту керек. Міне тек осы жерде ғана табиғатты дамыту (жақсарту) туралы, экологиялық заңдарды сақтауға аса назар аудару керек. Қоршаған ортада — бұл әлеуметтік экологияның заты емес. Әлеуметтік экологияға, оның құрамдас бөлігі ретінде құқықтық экология кіреді. құқықтық экология деп — қоғам мен табиғаттың өзара байланысынан туындайтын қоғамдық (экологиялық) қатынастарды реттейтін нормалардың жиынтығын айтамыз. Құқықтық экологияның анықталуының бірі болып, экология құқығы танылады. Экология құқығы — бұл қазіргі және болашақ ұрпақ үшін қоршаған табиғи ортаны тиімді пайдалану мен қорғауға байланысты қоғам мен табиғаттың қарым-қатынасын анықтайтын қоғамдық (экологиялық) қатынастарды реттейтін нормалардың жиынтығы.

Мемлекеттің экологиялық қызметінің дамуы — экология құқығы деген атқа ие болған жаңа құқықтық бірліктің құрылуына алып келді. құқық саласының құрылу процесі объективті түрде негізделінеді, яғни табиғатты қорғау немесе қоршаған ортаны қорғау туралы басты реттеуші заңның болуы және болмауына байланысты емес. Бұндай заңның түрлерінің болуы берілген бірлестіктің ішкі даму процестерінің нәтижесі болып табылады, егер оның өмір сүруі халықтың түбегейлі қажеттіліктерінен туындайтын болса.

Экология құқығы, құқық саласы ретінде біздің ортақ үйіміз өмір сүру мүдделері үшін қоғам мен табиғат арасындағы үйлесімді байланыстарға жету мақсатында экологиялық қоғамдық қатынастарды жүзеге асыратын арнайы тәсілдерді реттейтін құқықтық нормалардың жүйесін құрайды.

Кез келген жүйе — біріккен, жүйе құрайтын факторларды ретке келтіруші көптеген элементтерден тұрады.

Экология құқығының әдістері — қоғам мен табиғат арасындағы үйлесімді байланысқа жетуге бағытталған, олар табиғатқа да, қоғамға да қатысты зандылықтардың құқықтық, реттелуінің сақталуына негізделеді. Экология құқығы 3 негізде оқытылады: пән ретінде, сала ретінде, ғылым ретінде.

Экология құқығы сала ретінде — экологиялық құқықты сала, пән ретіндегі танудың ғылыми ілімдерінің жүйесін құрайды. Экологиялық құқықты — құқық саласы ретінде тану үшін біз белгілі бір зандарға жүгінеміз, оның нормаларына түсінік береміз.

Экологиялық құқықты оқу пәні ретінде біз, теориялық және тәжірибелік сұрақтарын қамтитын оқыту әдістемесіне және де құқық нормалары мен олардың тәжірибе жүзінде жүзеге асыру қажеттілігін білуге мән береміз.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Экологиялық құқық дегеніміз не және оның пәні қандай?
2. Экологиялық құқықтың негізгі қағидаттарын атаңыз.
3. Қазақстан Республикасындағы экологиялық құқықтың қайнар көздері қандай?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№11- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Қазақстан Республикасының жер құқығы негіздері.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Құқықтық және жер құқығының жалпы теориясына сәйкес жер құқығының пәні болып объектісі жер болып табылатын ерікті қоғамдық жер қатынастары табылады.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Жер құқығының түсінігі, пәні, жүйесі
2. ҚР жерге меншік құқығы мен басқа да құқықтар
3. Жер пайдалану құқығы
4. Жерге орналастыру, мониторингі мен кадастры

Жердің айырықша ерекшеліктері болып оның көлемінің шектелгендігін, орналасу орнының тұрақтылығы, ауыспайтындығы және жылжымайтындығы табылады. Сонымен қатар, жер өз құрамы, құнарлығы, ландшафттығы, өсіп-өну мүмкіндігі, экологиялық, рекреакциялық және шаруашылық мақсаттары бойынша біртектес емес.

Жердің басқа да табиғи ресурстарымен, әсіресе, су ресурстарымен, жер қойнауымен, өсімдіктер әлемімен, соның ішінде, орманмен, байланысының мәні ерекше. Олар үшін де жер орналасқан орны және өмір сүру жағдайы болып табылады.

Олардың барлығы жер қатынастарының құқықтық реттеудің мазмұнына әсер етеді.

Әдіс дегеніміз пәнді құрайтын қоғамдық қатынастарға құқықтық әсер ету құралы. Жер құқығында құқықтық реттеу әдісі ретінде ҚР-ның жер заңдарының мақсаттары мен міндеттерін ескере отырып, реттелген қоғамдық қатынастарға мемлекеттік құқықтық әсер етудің экологиялық, императивтік және диспозитивтік тәсілдері.

Жер қатынастарын мемлекеттік басқару функцияларын (есеп, кадастр, мониторинг жүргізу) жүзеге асыру үшін жер қатынастарын реттеудің императивтік әдісі қолданылады.

Жерге меншік құқығын және жер пайдалану құқығын жүзеге асыру үшін диспозитивтік (латын сөзі «диспоноре» - «тандаймын») әдіс қолданылады, ол меншік иесіне немесе жер пайдаланушыға жер учаскілерін пайдаланумен байланысты шаруашылық мәселелерін дербес шешуге мүмкіндік береді.

Жерге табиғи объект ретінде экономикалық әдіс қолданылады, ол құқықтық реттеу пәнінің, яғни, жердің табиғи қасиеттерін есепке алуды білдіреді.

Жер құқығы әдістерінің түрлері:

1)диспозитивтік;

2)императивтік.

Жерге меншік құқығының түсінігі ҚР Жер кодексінің 3-бабында берілген. ҚР-да жер мемлекеттік меншікте болады. Жер учаскілері Жер кодексінде белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін.

Жер, оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер және жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекеттік меншікте болады.

Жер учаскілеріне меншік құқығы мына жолдар арқылы туындайды:

1)меншік құқығын табыстау;

2)меншік құқығын беру;

3)меншік құқығының әмбебап құқықтық мирасқорлық (мұраға қалдыру, заңды тұлғаның қайта ұйымдастырылуы) тәртібі бойынша ауыстыру.

Меншік құқығын табыстау, беру және оның ауысуы жер учаскісінің нысаналы мақсаты ескеріле отырып жүзеге асырылуға тиіс.

Жер учаскесіне меншік құқығы келесі негіздерде туындайды:

1)мемлекеттік органдар актілер негізінде;

2)азаматтық-құқықтық мәмілелер негізінде;

3)ҚР-ның заңдарында көзделген өзге де негіздерде (ҚР ЖК 22-бабы).

ҚР Жер кодексінің 27-бабына сәйкес, мемлекеттік меншік құқығын жүзеге асыру мынаны білдіреді: мемлекеттік меншіктегі жерден жер учаскелері:

1)жеке меншікке сатылу немесе ақысыз білдіру;

2)тұрақты немесе уақытша жер пайдалануға берілуі;

3)Жер кодексінде, ҚР-ның өзге де заң актілерінде немесе халықаралық шарттарда көзделген жағдайларда өзге де құқықтық нысандарда жүзеге асырылуы мүмкін.

Мемлекеттік меншік құқығының объектілері болып жеке меншікке берілмеген жерлердің барлығы табылады. Бұл мәселені РК Жер кодексінің 26-бабы толығырақ ашады. Оған сәйкес, мемлекеттік билік органдарына, мемлекеттік ұйымдар мен мекемелерге берілген, қорғаныс қажеттіліктеріне пайдаланылатын, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар алып жатқан, сауықтыру және тарихи-мәдени мақсаттағы, орман және су қорларының, елді мекен жеріндегі ортақ пайдаланудағы, босалқы жер, оның ішінде арнайы жер қорының жер учаскелері, кенттер мен ауылдық елді мекендердің маңыздағы жайылымдық және шабындық алқаптар, сондай-ақ, жеке меншікке берілмеген шалғайдағы жайылымдар мен басқа да жерлер меншікте болады.

Жеке меншіктегі объектілері болып ҚР Жер кодексінде көзделген тәртіпке сәйкес елді мекендер, ауыл шаруашылық мақсатындағы, орман және су қорларының жерлері табылады.

Жер иелену құқығы – жерді іс жүзінде иеленуді жүзеге асырудың заңмен қамтамасыз етілген мүмкіндігі.

Жер пайдалану құқығы – тұлғаның мемлекеттік меншіктегі жер учаскесін ақылы және ақысыз негізге шектеусіз мерзімге немесе белгілі бір мерзім ішінде иелену және пайдалану құқығы.

Жерге билік ету құқығы – мемлекеттің ҚР аумағындағы жердің заңдық тағдырын айқындаудағы заңмен қамтамасыз етілген құқығы, сондай-ақ жердің жеке меншік иесінің өз жер учаскесіне қатысты ҚР-ның заң актілерінде тыйым салынбаған мәмілелер жасауға құқығы.

3. Жер пайдалану құқығы

Жер учаскесін пайдалану құқығының туындауының негізі болып осындай құқықты, құқықты иеленуші құқық субъектісін және заңды фактіні белгілеу мүмкіндігін көздейтін заң формасы табылады.

Заңды фактілер ретінде құқық нормаларына сәйкес белгілі бір құқықтық салалардың – құқықтық қатынастардың пайда болуының, өзгеруінің және тоқтатылуының – туындауына себепкер болатын жағдайлар түсініледі.

Жер учаскесінің пайдалану құқығының негізі болып осы құқықты орнықтыруға бағытталған тек құқыққа сай әрекет қана табылады. Жер пайдалану құқығының туындауы негіздерінің тізімі ҚР Жер кодексінің 31-бабында берілген.

Жер пайдалану құқығы туындау негіздеріне қарай былай бөлінеді:

1)жер пайдалану құқығын табыстау;

2)жер пайдалану құқығын беру;

3)жер пайдалану құқығының әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен ауысуы.

Сонымен қатар, жер пайдалану құқығы мына негіздер бойынша да туындайды:

1)мемлекеттік органдар актілерінің;

2)азаматтық-құқықтық мәмлілердің негізінде.

Шетелдік жер пайдаланушылар – бұл шет мемлекет азаматтары, азаматтығы жоқ адамдар, шет мемлекет заңдарына сәйкес құрылған заңды тұлғалар, шет мемлекеттер, халықаралық бірлестіктер мен ұйымдар.

Ұлттық жер пайдаланушылар – ҚР-ның азаматтары, ҚР-ның заңдарына сәйкес құрылған заңды тұлғалар, соңын ішінде, шетелдік қатысушылары бар кәсіпорындар.

Мемлекеттік емес жер пайдаланушылар – азаматтар және мемлекеттік емес заңды тұлғалар.

Бастапқы жер пайдаланушылар – жер пайдалану құқығын Жер кодексінің 32-бабында көзделген тәртіппен тікелей мемлекеттен не осы құқықтан айыру тәртібімен басқа да бастапқы жер пайдаланушылардан алған тұлғалар.

Тұрақты жер пайдаланушылар – жер пайдалану құқығының мерзімі шектеусіз сипатта болатын тұлғалар.

Кейінгі жер пайдаланушылар - өзінің басапқы жер пайдаланушы мәртебесін сақтап қалатын жер пайдаланушыдан кейінгі жер пайдалану туралы шарт негізінде уақытша жер пайдалану құқығын алған тұлғалар.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Жер құқығы дегеніміз не және оның пәні қандай?
2. Жер құқығының негізгі қағидаттарын атаңыз.
3. Қазақстан Республикасындағы жерге меншік құқығының түрлері қандай?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

№12- сабақ.

5.1.Сабақтың тақырыбы: Аралық бақылау №2

Қазақстан Республикасының Құқық қорғау органдарын ұйымдастыру және қызметінің негіздері.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Сабақтың мақсаты: Құқық қорғау органдарының ұйымдастыру тәртібі мен қағидасы.

Құқық қорғау органдары: әділет минстрлігі, прокуратура, ішкі істер органдары, ұлттық қауіпсіздік органдары, қаржы полициясы, адвокатура.

1) Ұйымдастыру кезеңі – 5 мин.

а)Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

ә) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

б) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру: 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

5.3. Дәріс тезистері:

3) Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

1. Жер құқығының түсінігі, пәні, жүйесі
2. ҚР жерге меншік құқығы мен басқа да құқықтар
3. Жер пайдалану құқығы
4. Жерге орналастыру, мониторингі мен кадастры

Құқық қорғау қызметі: ұғымы, белгілері, мақсаттары

Мемлекет пен оның органдарының қызметінде басым бағыттардың бірі ретінде адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының үстемдігін, Қазақстан Республикасының егемендігін қамтамасыз етуге, қазақстандық қоғам мен мемлекеттің тұрақты әрі дәйекті дамуын, халықаралық аренада Қазақстанның қызметін құқықтық қамтамасыз етуге бағытталған ұлттық заңдарды қалыптастыру орын алатыны белгілі.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында "Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары" деп айқын жазылған. Бұл мемлекеттің мемлекеттік және өзге де органдар атынан өз қызметін құқықтық нормалар, Заңның үстемдігін қамтамасыз ету, жеке адамның құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, мемлекет пен азамат арасында өзара заң жауапкершілігін белгілеу негізінде жүзеге асыратының айғақтайды.

Өз мазмұны бойынша құқық қорғау қызметі күрделі болып табылады. Оның көп жоспарлығы осы мемлекеттік қызмет түрінің негізгі бағыттарымен мазмұны айқындалатын әлеуметтік функциялардың әр түрлігіне қатысты айқындалады. Мұндай бағыттардың қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- конституциялық бақылау;
- сот төрелігі;
- соттарды ұйымдық қамтамасыз ету;
- прокурорлық қадағалау;
- қылмыстарды анықтау және тергеу;

- заң көмегін көрсету және қылмыстық істер бойынша қорғау.

Құқық қорғау органдары: жалпы сипаттамасы және жүйесі

Құқық қорғау қызметінің негізгі бағыттарын (функцияларын) орындау үшін нақты құқық қорғау органдары жұмыс істейді. Заң ғылымында құқық қорғау органдарының тобы туралы бірдей пікір жоқ: біреулері олардың қатарын көбейтіп, ал екіншілері азайтып көрсетеді. Бұл алақұлалық осы мәселенің заңдық тәртіппен реттелмегендігімен түсіндіріледі, сондай-ақ заң актілерінде де құқық қорғау қызметіне түсінік берілмеген. Бір ав-тор, қылмысқа қарсы тікелей күрес жүргізетіндерді құқық қорғау органдары десе, екіншілері - қылмыстар мен өзгеше қол сұғуларды түбірімен жояды десе, үшіншілері - қоғамдық орындарда тәртіпті қадағалайды дейтіндер.

Прокуратураға қатысты ережелер ҚР Конституциясының "Соттар және сот төрелігі" деген VII бөлімге енгізілген. Бірақ прокуратураға соттармен қатар сот билігі беріледі деп қорытынды жасау қате болар еді. Прокуратура органдарының міндеттері мен функцияларының сипаты прокуратураның биліктің сот тармағына кірмейтіні, сонымен пара-пар екі басқа - заң шығару және атқарушы билікке қатысы жоқтығына күмән келтірмейді.

Прокуратураға кең өкілдіктер берілген. Мысалы, ол мыналарды қадағалауды жүзеге асырады.

а) адам мен азаматтың құқықтары мен бостандығын сақтауды;

ә) полициялық органдардың тергеулер мен анықтаулар кезіндегі заңдылығын;

б) азаматтарды әкімшілік жауапқа тартудың заңдылығын;

в) сот белгілеген жазаларды орындау мен азаматтық істер бойынша сот шешімдерін орындау заңдылығын;

г) сот органдарының үкімдерінің, шешімдерінің заңдылығын.

Ішкі істер органдарының міндеттері және қызметтері

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі (бұдан әрі – Министрлік) Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының жүйесін басқаруды, сондай-ақ заңнамада көзделген шеңберде Қазақстан Республикасында қоғамдық тәртіпті сақтау мен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді және салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын, құқық қорғау қызметі саласында мемлекеттік саясатты әзірлеу мен іске асыруға қатысатын Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады.

Министрлік өз қызметін Қазақстан Республикасының Конституциясына, заңдарына, Қазақстан Республикасы Президентінің, Үкіметінің актілеріне, өзге де нормативтік актілерге, сондай-ақ Қазақстан Республикасының халықаралық келісімдері мен өзге міндеттемелеріне сәйкес жүзеге асырады.

Ішкі істер органдарының міндеттері мыналар болып табылады:

1) қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті, оның ішінде төтенше немесе әскери жағдайында қамтамасыз ету;

2) қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу, анықтау, жолын кесу, қылмыстарды ашу және тергеу, сондай-ақ қылмыскерлерді іздестіру;

3) заңнамада белгіленген өздерінің құзыреті шегінде алдын ала тергеуді, анықтау мен әкімшілік іс жүргізуді жүзеге асыру;

4) кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалғандығын және құқық бұзушылықтарды анықтау және жолын кесу;

5) қажет болған жағдайда өрт қауіпсіздігін қамтамасыз етуде мемлекеттік өртке қарсы қызметі органдарына ықпал ету;

6) жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етуді мемлекеттік қадағалау және бақылау;

7) мемлекеттік және өзге де объектілерді, жеке адамдарды күзету, қамауға алынғандар мен сотталғандарды айдауылдау, терроризм актілерінің жолын кесуге қатысу, кепілге алынғандарды босату;

8) төлқұжат пен виза жұмысын жүзеге асыру, шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың Қазақстан Республикасының аумағында болу ережесін сақтауды бақылау;

9) соғыс уақытында Қазақстан Республикасының аумақтық қорғаныс жүйесіндегі жекелеген міндеттерді орындау;

9-1) өзге мемлекеттік органдарымен бірге карантиндік, санитарлық және табиғатты қорғау, оның ішінде төтенше жағдайлар кезінде іс-шаралар өткізуге қатысу, табиғатты қорғау органдарына браконьерлікке қарсы күресте ықпал ету;

9-2) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес лицензиялау және рұқсат беру қызметін жүзеге асыру;

9-3) Қазақстан Республикасының аумағындағы аса маңызды және ерекше режімді объектілерде режимдік және күзет іс-шараларын жүзеге асыру;

10) Ішкі істер органдарының құзыретіне жататын мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыру.

4.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

1. Құқық қорғау органдары дегеніміз не?
2. Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау органдарының жүйесіне қандай органдар кіреді?
3. Құқық қорғау органдарының негізгі қызметтері қандай?

1.Жаңа материал бойынша негізгі түсініктерге тоқталу.

2.Негізгі терминдер мен тезистерді жұмыс дәптерлеріне жаздыру.

5) Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Оқушыларды бағалау.

2. Келесі сабақ тақырыбын қысқаша хабарлау.

Үйге тапсырма беру. 3 мин

Сабақты қорытындылау. 2 мин

1.10. Материалдық-техникалық жабдықтау

1. Интерактивті тақта
2. Мультимедиялық проектор
3. Дербес компьютер, ноутбук, смартфон
4. Бейнефильмдер, аудиожазбалар, презентациялар

1.10.1 Негізгі әдебиетттер

1. Экономикалық және құқықтық білім негіздері : оқу құралы / Б. С. Битенова, Л. К. Магзумова, А. А. Ахатова. - Қарағанды : АҚНҰР, 2019. - 310 бет.

2. Экономика здравоохранения: учебник / под ред. А. В. Решетникова. - 2-е изд., перераб. и доп. ; Мин-во образования и науки РФ. Рек. ГБОУ ВПО "Первый Мос. гос. мед. ун-т им. И. М. Сеченова. - М. : ГЭОТАР - Медиа, 2015. - 192 с

3. Общественное здоровье и здравоохранение, экономика здравоохранения. В 2 т. Т. 1 : учебник /. - М. : ГЭОТАР - Медиа, 2013. - 688 ил.
4. Таскымбаева, С. М. Основы экономической теории: учеб. пособие / С. М. Таскымбаева, Ф. М. Каратаева. - Караганда : АҚНҰР, 2017. - 200 с.
5. Основы маркетинга: учеб. для мед. училищ и колледжей / под ред. И. В. Липсица, М. Н. Дымшица ; М-во обр. и науки РФ. - ; Рек. ФГБОУ ВПО " Гос. ун-т управления". - М. : ГЭОТАР - Медиа, 2014. - 208 с. : ил.
6. Айдарханов, М. Х. Основы экономической теории: учебник / М. Х. Айдарханов. - 3-е изд., перераб. и доп. - Астана : Фолиант, 2012. - 432 с.
7. Тасқынбаева, С. М. Экономикалық теория негіздері : оқу құралы / С. М. Тасқынбаева ; ҚР денсаулық сақтау министрлігі; Мед. білімі мен ғыл. инновациялық технологиялар респ. орталығы; ОҚМФА. - ; Басп. ОҚМФА Әдістемелік кеңесі ұсынды. - Шымкент : "Ернияз" жарнама өндірістік фирмасы, 2011. - 136 бет. с.
8. Әубәкіров, Я. Ә. Экономикалық теория негіздері: оқулық / Я. Ә. Әубәкіров. - Алматы : Эверо, 2011. - 504 бет. с.
9. Жанысбеков М. А. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері : оқу-әдістемелік құралы / М. А. Жанысбеков, Н.А. Абдурахманов, Ә.С. Еркінбекова. - 2-ші бас. - Қарағанды : АҚНҰР, 2023. - 192 б.

1.10.2 Қосымша әдебиеттер

1. Рахыпбеков, Т. К. Денсаулық сақтау саласындағы экономикалық талдау әдістері: оқу құралы / Т. К. Рахыпбеков. - Алматы : АҚНҰР, 2016. - 340 бет
2. Джакупова, Д. Е. Денсаулық сақтау экономикасы = Экономика здравоохранения : оқу-әдістемелік құрал / Д. Е. Джакупова. - М. : ГЭОТАР - Медиа, 2018. - 192 б.
3. Мэнкью Грегори, Н. Экономикс : оқулық / Н. Мэнкью Грегори, П. Тейлор Марк ; қаз. тіл. ауд. Л. Ә. Бимендиева [және т. б.]. - 4 - Халықаралық басылым. - Алматы : Ұлттық аударма биросы, 2018. - 848 б.
4. Экономикалық және құқықтық білім негіздері : оқу құралы / Б. С. Битенова, Л. К. Магзумова, А. А. Ахатова. - Қарағанды : АҚНҰР, 2019. - 310 бет
5. Мэнкью Грегори, Н. Экономикс: оқулық / Н. Мэнкью Грегори, П. Тейлор Марк ; қаз. тіл. ауд. Л. Ә. Бимендиева [және т. б.]. - 4 - Халықаралық басылым. - Астана : Ұлттық аударма биросы, 2018. - 848 б. с. : (Рухани жаңғыру).

1.10.3 Интернет-ресурстар

1.Экономическая теория [Электронный ресурс] : учебник / под ред. И. Л. Николаева. - 2-е изд., перераб. и доп. - Электрон. текстовые дан. (5,33 Мб). - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. - 527 с. эл. опт. диск (CD-ROM).
2. Медик, В. А. Общественное здоровье и здравоохранение [Электронный ресурс] : учебник / В. А. Медик, В. К. Юрьев. - Электрон. текстовые дан. (47,6 Мб). - М. : ГЭОТАР - Медиа, 2013. - 608 с
3. Медициналық қызметтің экономикалық мәні және ерекшеліктері. Оспанов Р. , 2018 https://aknurpress.kz/reader/web/2050
4. Денсаулық сақтаудағы экономика және маркетинг. Төлебаев Ж.С., Сыздықова К.Ш., Маукенова А.А. , 2019 https://aknurpress.kz/reader/web/1368

5. Денсаулық сақтау экономикасы – Оқу құралы/Б.Т.Касымова, Қ.М. Сисенгалиева, Л.К. Магзумова. – Алматы; Эверо, 2020. – 260 бет. https://www.elib.kz/ru/search/read_book/849/